

Orol fojiasi – XXI asrning global ekologik muammosi va insoniyat uchun saboq

Bog‘ibekov Xushnudbek Rashid o‘g‘li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari

universiteti Kompyuter injiniringi, 3-bosqich sirtqi ta’lim

bogibekovxushnudbek@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Orol dengizi fojiasining kelib chiqish sabablari, ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy va tibbiy oqibatlari tahlil qilingan. Shuningdek, Orol muammosini bartaraf etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ekologik loyihalar, xalqaro hamkorlik va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Maqolada yoshlarning ekologik mas’uliyati va tabiatni asrash borasidagi vazifalari ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Orol dengizi, ekologik muammo, global inqiroz, iqlim o‘zgarishi, sho‘rlanish, ekologiya, Orolbo‘yi, suv resurslari, ekologik xavfsizlik, biologik xilma-xillik.

Kirish

XXI asrda insoniyat taraqqiyoti fan-texnika, sanoat va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Biroq ilmiy-texnik taraqqiyot bilan bir qatorda ekologik muammolar ham global tus olmoqda. Atmosfera havosining ifloslanishi, iqlim o‘zgarishi, suv resurslari tanqisligi va biologik xilma-xillikning kamayishi bugungi kunda jahon hamjamiyatini jiddiy tashvishga solmoqda. Ana shunday yirik ekologik muammolardan biri — Orol dengizi fojiasidir.

Orol dengizining qurishi insoniyat tarixidagi eng yirik antropogen ekologik halokatlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu fojia insonning tabiatga noo‘rin aralashuvi qanday salbiy oqibatlarga olib kelishini yaqqol namoyon etdi. Orol muammosi nafaqat ekologik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va tibbiy muammolarni ham yuzaga keltirgan murakkab global inqiroz hisoblanadi.

Men, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Kompyuter injiniringi yo‘nalishi 3-bosqich sirtqi ta’lim talabasi sifatida hamda Ellikqal’a tumanining Guldursun OFY hududida tug‘ilib voyaga yetgan yosh sifatida Orol fojiasining ekologik va ijtimoiy oqibatlarini bevosita kuzatib kelayotgan hudud vakiliman. Shu sababli Orol muammosi men uchun nafaqat nazariy, balki hayotiy ahamiyatga ega dolzarb masaladir.

Orol dengizining geografik va ekologik ahamiyati

Orol dengizi qadim zamonlardan buyon Markaziy Osiyoning eng muhim tabiiy suv havzalaridan biri hisoblangan. U O‘zbekiston va Qozog‘iston hududlari oralig‘ida joylashgan bo‘lib, Amudaryo va Sirdaryo daryolari orqali to‘yinib turgan. XX asrning o‘rtalarigacha Orol dengizi maydoni taxminan 68 ming kvadrat kilometrni tashkil etgan va dunyodagi to‘rtinchi yirik yopiq suv havzasi sanalgan.

Dengiz mintaqaning ekologik muvozanatini saqlashda muhim rol o‘ynagan. Jumladan, u hudud iqlimini yumshatgan, havodagi namlikni me’yorda ushlab turgan, biologik xilma-xillikni saqlashga xizmat qilgan hamda baliqchilik sanoatini rivojlantirgan. Orol dengizida baliqlarning o‘nlab turlari mavjud bo‘lib, baliqchilik mintaqa iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri hisoblangan.

Orol fojiasining kelib chiqish sabablari

Orol dengizining qurishi tabiiy jarayon emas, balki inson faoliyati natijasida yuzaga kelgan antropogen ekologik inqirozdir. XX asrning 60-yillaridan boshlab sobiq ittifoq davrida paxta va boshqa qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish hajmini oshirish maqsadida Amudaryo va Sirdaryo suvlarining asosiy qismi sug‘orish tizimlariga yo‘naltirildi.

Katta hajmdagi irrigatsiya kanallari qurildi. Biroq ularning aksariyati texnik jihatdan mukammal bo‘lmaganligi sababli suvning katta qismi yo‘qotilgan. Natijada daryolardan Orolga quyiladigan suv miqdori keskin kamaydi.

Orol fojiasining asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

1. Suv resurslaridan samarasiz foydalanish;
2. Sug'orish tizimlarining eskirganligi;
3. Paxta monokulturasini siyosati;
4. Ekologik omillarni hisobga olmagan iqtisodiy rejalashtirish;
5. Tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish.

Natijada Orol dengizi yildan-yilga qisqarib bordi va bugungi kunda uning katta qismi qurib qolgan.

Ekologik oqibatlar

Iqlim o'zgarishi

Orol dengizi qurishi natijasida mintaqaning iqlimida keskin o'zgarishlar kuzatildi. Avvallari dengiz havoni namlantirib, yozning haddan tashqari issiq bo'lishining oldini olar edi. Hozirgi kunda esa yoz fasli yanada issiq va quruq, qish esa sovuqroq bo'lib qolgan. Yog'ingarchilik miqdorining kamayishi qishloq xo'jaligi samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tuproq sho'rlanishi

Qurigan dengiz tubidan yiliga millionlab tonna tuz va chang havoga ko'tarilmoqda. Kuchli shamollar ushbu zararli moddalarni yuzlab kilometr uzoqliklarga olib bormoqda. Natijada tuproq sho'rlanishi kuchayib, hosildorlik kamaymoqda hamda o'simlik dunyosiga zarar yetmoqda.

Biologik xilma-xillikning kamayishi

Orol dengizidagi baliq turlari deyarli yo'qolib ketdi. Suv havzalarining qisqarishi natijasida ko'plab hayvon va o'simlik turlari yashash muhitidan ayrildi. Bu esa ekotizimning buzilishiga olib keldi.

Ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar

Orol fojiasi aholi turmush tarziga ham jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Baliqchilik sanoatining inqirozi

Bir vaqtlar rivojlangan baliqchilik sanoati butunlay tanazzulga uchradi. Natijada minglab insonlar ish o‘rinlaridan mahrum bo‘ldi.

Ishsizlik va migratsiya

Ekologik muammolar sababli ayrim hududlarda iqtisodiy qiyinchiliklar yuzaga keldi. Natijada:

- ishsizlik darajasi oshdi;
- aholi boshqa hududlarga ko‘chib ketishga majbur bo‘ldi;
- kambag‘allik kuchaydi.

Ichimlik suvi muammosi

Hududdagi ichimlik suvining sifati yomonlashdi. Suv tarkibidagi zararli moddalar inson salomatligiga xavf tug‘dirmoqda.

Aholi salomatligiga ta’siri

Orolbo‘yi hududida yashovchi aholining salomatligi ekologik inqirozdan jiddiy zarar ko‘rmoqda. Asosiy kasalliklar quyidagilar:

- nafas olish tizimi kasalliklari;
- allergik xastaliklar;
- yurak-qon tomir kasalliklari;
- onkologik kasalliklar;
- bolalar o‘rtasidagi kamqonlik.

Tuz va chang zarralari havoni ifloslantirib, inson organizmiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, bolalar va keksalar ekologik muammolarga nisbatan sezgir qatlam hisoblanadi.

Orol muammosini hal etish yo‘llari va ekologik loyihalar

Bugungi kunda Orolbo‘yi hududida ekologik vaziyatni yaxshilash maqsadida bir qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- qurigan dengiz tubida saksovul ekish;
- yashil hududlarni kengaytirish;
- cho‘llanishning oldini olish.

Bu tadbirlar chang va tuzlarning havoga tarqalishini kamaytirishga yordam bermoqda.

Xalqaro hamkorlik

Orol muammosi xalqaro miqyosdagi ekologik masala sifatida BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar e'tiborida turibdi. Orolbo'yi hududini tiklash bo'yicha xalqaro grant va ekologik dasturlar amalga oshirilmoqda.

Zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati

Bugungi axborot texnologiyalari asrida ekologik monitoring tizimlarini yaratishda IT sohasi muhim ahamiyat kasb etadi. Kompyuter injiniringi mutaxassislari ekologik monitoring dasturlarini ishlab chiqish, sun'iy intellekt asosida ekologik tahlillar yaratish, suv resurslarini boshqarish tizimlarini avtomatlashtirish hamda meteorologik ma'lumotlarni qayta ishlash kabi yo'nalishlarda faoliyat yuritishi mumkin.

Shu jihatdan ekologik muammolarni hal qilishda zamonaviy texnologiyalar va yosh mutaxassislarning roli katta ahamiyatga ega.

Yoshlarning ekologik mas'uliyati

Bugungi kunda yosh avlodning ekologik madaniyatini oshirish muhim vazifalardan biridir. Tabiatni asrash, suvni tejash va ekologik muammolarga befarq bo'lmaslik har bir insonning fuqarolik burchidir.

Ayniqsa, Orolbo'yi hududida yashovchi yoshlar ekologik muammolar mohiyatini chuqur anglab, ilm-fan va texnologiyalar yordamida ushbu muammolarni bartaraf etishga o'z hissasini qo'shishi zarur.

Xulosa

Orol fojiasi insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik halokatlardan biri sifatida jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan. Ushbu inqiroz tabiat resurslaridan noo'rin foydalanish qanday og'ir oqibatlariga olib kelishini yaqqol namoyon etdi.

Orol muammosi nafaqat ekologik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va tibbiy muammolarni ham yuzaga keltirdi. Shu sababli ekologik xavfsizlikni ta'minlash, suv resurslaridan oqilona

foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish hamda aholining ekologik madaniyatini oshirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tabiatni asrash — kelajak avlod oldidagi eng muhim burchimizdir. Orol fojiasi esa insoniyatga tabiat bilan uyg'un yashash zarurligini eslatib turuvchi global ekologik saboq bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008-yil.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Orol dengizi" maqolasi. Toshkent 2005-yil.
3. BMTning Orolbo'yi hududi bo'yicha ekologik hisobotlari.
4. Qoraqalpog'iston Respublikasi ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish ma'lumotlari.
5. Abdullayev S. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Toshkent 2019-yil.
6. Internet manbalari va ilmiy maqolalar.